

АРХІВНІ ЧИТАННЯ

УДК 930.25(477.83-25)Бернардинський(091)

БЕРНАРДИНСЬКИЙ АРХІВ У ЛЬВОВІ (1784–1933): ФОРМУВАННЯ АРХІВНИХ ЗБІРОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Володимир ДОЛІНОВСЬКИЙ

*Центральний державний історичний архів України,
пл. Соборна, 3а, м. Львів, 79000, Україна, тел. (032) 272-30-63*

Коротко описано історію і склад фондів т. зв. Бернардинського архіву у Львові, наголошено на винятковій важливості цих матеріалів для дослідників громадсько-політичної та соціально-економічної історії Галичини XIII–XIX ст.

Ключові слова: Бернардинський архів у Львові, історія архівів, історія архівної справи.

Бернардинський архів – найдавніший архів України, створений після ліквідації австрійським урядом у 1783 р. земських та гродських судів у Східній і Західній Галичині. На підставі розпорядження Крайового трибуналу від 27 грудня 1783 р. документальні матеріали судів були привезені до Львова і сконцентровані у колишньому приміщенні бібліотеки Бернардинського монастиря (звідси друга назва архіву). На цій джерельній базі 1784 р. організували архів з офіційною назвою “Caesareo-regium antiquorum actorum terrestrium et castrensiurn Galiciensium tum corroborationis documentorum officium” (Цісарсько-королівський уряд давніх галицьких гродських і земських актів і корроборації документів), а його регентом (regens actorum antiquorum) 9 грудня 1784 р. став Антоній Полетило, який перед тим завідував давніми документами Крайової Табулі – установи для обліку нерухомого майна.

Велика кількість зосереджених в архіві документів, їх різноманітність та брак відповідного довідкового апарату до них змусили місцеву владу вжити заходів для впорядкування архіву. У 1785 р. Галицький Становий комітет вперше звернувся до царя з таким проектом. Проте лише після його повторного подання 28 лютого 1787 р. уряд задовольнив це прохання декретом від 24 травня 1787 р. Внаслідок цього доручення А. Полетилі видали інструкцію, в якій говорилося про нумерацію книг, складання до них науково-довідкового апарату (індексів) та відновлення знищених і пошкоджених документів. Для виконання відповідних робіт до архіву прийняли 150 писарів, працею яких керували А. Полетило та А. Щука. Робота над систематизацією актових книг тривала до червня 1800 р.

Як самостійна державна установа архів проіснував недовго. Цісарськими декретами від 16 грудня 1808 та 3 січня 1810 рр. його було реорганізовано і підпорядковано Шляхетському судові у Львові як частину Крайової табулі, директор якої був і директором архіву.

Втрата практичного значення актів архіву робила його утримання тягарем для австрійського уряду. 18 квітня 1869 р. Галицьке намісництво запропонувало Крайо-

вому виділу прийняти архів у своє підпорядкування. Через фінансові розбіжності обох сторін переговори в цій справі затягнулися на кілька років. Після довготривалих дискусій 21 серпня 1877 р., згідно з ухвалою Галицького крайового сейму, архів перейшов у підпорядкування Крайового виділу, отримавши нову офіційну назву – Крайовий архів гродських і земських актів у Львові. Паралельно вживалася й стара назва – Бернардинський архів. Таким чином, архів знову став самостійною установою, а його діяльність, відповідно до представленого Крайовим віділом організаційного статуту та детальної архівної інструкції, складеної 15 лютого 1878 р., набирала виразного наукового спрямування.

Ухвалені в 1877–1878 рр. правові акти визначали, що директорами архівів могли бути лише професори університетів. У 1878 р. директором архіву було призначено засновника львівської історичної школи, автора публікацій з дипломатики та археографії, видавця джерел (II–XV томи фундаментального видання “Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t. zw. Bernardyńskiego we Lwowie” – AGZ) Францішека Ксавєри Ліске (1838–1891). Він провів реорганізацію та впорядкування архіву, а складені ним картотеки до актових книг стали основою для публікацій судових записок у формі регестів. З 1891 р. аж до смерті директором архіву був відомий історик права, фахівець у галузі спеціальних історичних дисциплін, зокрема генеалогії, Освальд Бальцер (1858–1933). Він вивчав історію гродських і земських судів, склав індекси до XI–XV томів AGZ, організував спеціалізовану бібліотеку. Під керівництвом О. Бальцера завершено складання інвентарів галицьких, перемиських, сяноцьких гродських і земських актів.

Відродження самостійної Польської держави після Першої світової війни створило підстави для організації нової архівної системи. Відповідно до положень перших нормативних актів, які визначали правові та методичні засади функціонування архівів, Крайовий архів гродських і земських актів 1 жовтня 1919 р. був підпорядкований Міністерству віросповідань і публічної освіти у Варшаві й одержав назву “Земський архів у Львові”. У 1933 р. архів було ліквідовано і включено до складу Державного архіву у Львові.

Важливим напрямком організації та діяльності Бернардинського архіву було формування його документального складу. Фонди архіву склалися з документів двох категорій: актових книг давніх судово-адміністративних установ та депозитів (архівні документи, віддані в архів на тимчасове або тривале зберігання на визначених умовах без передачі права власності на них).

Після ліквідації гродських і земських судів до Львова потрапили судові акти Руського (гродські і земські книги перемиські, сяноцькі, галицькі, жидачівські, теревовлянські, земські – пшеворські, гродські, земські і підвоєводські – львівські), Белзького (гродські і земські книги белзькі, буські, грабовецькі, городельські), Краківського (гродські і земські книги бецькі, гродські – сандецькі і освенцімські, земські – чховські і заторські) та Сандомирського воєводств (пільзенські гродські і земські книги), залишки актів судів у Любачеві, Городку та Самборі, книги підкоморських, каптурових (періоду міжкоролів’я), скарбових судів, а також земські книги Люблінського Коронного трибуналу для Брацлавського, Волинського, Київського та Чернігівського воєводств (зберігалися у Львові з 1764 р. в орендованому приміщенні Ставропігійського братства).

Станом на 1800 р. в архіві налічувалося 15 323 книг, фасцикулів та індексів, проте згодом ця кількість значно зменшилася. Згідно з договором від 3 травня 1815 р., у 1828 р.

Австрія передала Росії грабовецькі і городельські гродські й земські акти, а 1848 р. – книги Люблінського Коронного трибуналу. Отримані пізніше т. зв. корробораційні акти 1785–1854 рр., куди вносилися зобов'язання і договори, що не стосувалися земельних справ (185 книг та 160 індексів) ситуації не виправили. У 1874 р. в архіві зберігалось 14302 томів. Чергових втрат архів зазнав у 1887 та 1897 рр., коли Крайовому архіву гродських і земських актів у Кракові передали гродські і земські книги Краківського та Сандомирського воєводств. Як наслідок, загальна кількість справ, які зберігалися в архіві, становила 11711 одиниць (можна зустріти відомості про 11675 та 11523). У міжвоєнний період в архіві налічувалося 17948 книг, фасцикулів та індексів, пергаментних та паперових документів.

Депозити архіву за походженням можна поділити на три групи: 1) Депозити міст, містечок і сіл; 2) Депозити судів; 3) Депозити Крайової фінансової дирекції. За змістом ці документи поділяються на:

1) міські і сільські документи та книги польського періоду (Белз, Броди, Дрогобич, Жидачів, Мостиська, Немирів, Рогатин, Самбір, Сокаль, Стрий, Судова Вишня, Сянок, Тереховля, Тернопіль, Тичин, Яричів та ін.);

2) судові кримінально-політичні та інші акти австрійського періоду (депозити Крайового карного суду: 400 фасцикулів актів кримінально-політичного характеру за 1834–1853 рр., 349 друкованих видань революційного змісту польською, німецькою, французькою, російською та латинською мовами, конфіскованих австрійською владою, 30 фасцикулів актів політичного змісту, які стосуються повстання 1863 р.; депозити Вищого крайового суду: документи з XVIII ст., які пояснюють виникнення і функціонування Галицької Табулі, 82 фасцикули кримінально-політичних процесів; акти судів у Галичі і Старому Самборі за 1796–1845 рр.; депозит Станіславського суду з фрагментами актів шляхетського суду; депозити судів у Чорткові і Самборі);

3) книги й акти ґрунтових кадастрів, здійснених в австрійський період в 1789 та 1820 рр. (т. зв. Йосифінська метрика (1785–1789 рр.) та Францисканська метрика (1819–1820 рр., додаткові записи доходять до 1849 р.).

Передача документів у депозит архіву мала велике значення. По-перше, вдалося врятувати від втрати і знищення цінні пергаменти, судові книги, документи самоврядування та різні акти з правового життя міст і сіл Галичини; по-друге, ці архівні матеріали стали доступними для наукового використання.

Створення Бернардинського архіву у Львові стало важливим етапом у розвитку архівної справи в Україні. В архіві сформувалася ціла школа істориків-архівістів (Ф. К. Ліске, О. Бальцер, Б. Барвінський, С. Соханєвіч, В. Гейнош, П. Домбковський, Г. Полячківна, К. Малечинський). За роки існування архів досягнув високого наукового та організаційного рівня і відіграв важливу роль у збереженні багатой архівної спадщини. Актіві книги судово-адміністративних установ Галичини, а також отримані в депозит архівні збірки становлять першорядну джерельну базу для наукових досліджень з історії України XIII–XIX ст.

**BERNARDINE ARCHIVES IN L'VIV (1784–1933):
THE HISTORY OF ARCHIVAL COLLECTIONS**

Volodymyr DOLINOVSKYI

*Central State Historic Archives of Ukraine,
3a, Soborna Sq., L'viv, 79000, Ukraine, tel. (032) 272-30-63*

History and stacks of the so called Bernardine Archives in L'viv have been concisely described with the emphasis on vital importance of these materials for the researchers of social-political and social-economic history of Halychyna in the 13th–19th centuries.

Key words: Bernardine Archives in L'viv, history of archives, history of archive-keeping.

**БЕРНАРДИНСКИЙ АРХИВ ВО ЛЬВОВЕ (1784–1933):
ФОРМИРОВАНИЕ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

Владимир ДОЛИНОВСКИЙ

*Центральный государственный исторический архив Украины,
пл. Соборная, 3а, г. Львов, 79000, Украина, тел. (032) 272-30-63*

Кратко описаны история и состав фондов т. н. Бернардинского архива во Львове, подчеркнута исключительная важность этих материалов для исследователей общественно-политической и социально-экономической истории Галиции XIII–XIX вв.

Ключевые слова: Бернардинский архив во Львове, история архивов, история архивного дела.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2010

Прийнята до друку 2.07.2010